

Mer om «rettsøkonomi» – sluttreplik i debatten med Roos & Stavang

DAG ØSTERBERG

Svar til Roos

Professor C.-M. Roos hevder, i *Retfærd* nr 72, at min artikkel «Om rettsøkonomi», i *Retfærd* nr 69, slår inn åpne dører og advarer mot farer som ikke finnes. Punkt for punkt vil han vise at mine innvendinger mot den rettsøkonomiske retningen er som slag i luften, eller angrep på oppdiktete spøkelseser.

Har han rett i dette, ville det jo være flaut for meg, som dermed har skrevet og offentliggjort en forgjeves artikkel, og dermed også kastet bort i hvert fall en del andres tid og oppmerksomhet. På den annen side er det å gjøre flause ikke av de verste feil man gjør i livet, og i dette tilfelle ville endog følelsen av å ha dummet seg ut blitt mildnet av gleden over at rettsøkonomene – stikk imot min formodning – inntar samme standpunkt som meg selv til grunnleggende samfunnsvitenskapelige spørsmål. Jeg kunne følgelig nøyd meg med å beklage artikkelen som bare avdekket min egen uvitenhet, og samtidig takket for belæringen.

Dessverre er samstemmigheten mellom Roos og meg et skinn (Schein) på ihvert fall et par punkter, hvor det tvert om kommer for en dag en avgjørende meningsforskjell mellom oss.

1. Første punkt gjelder rettsøkonomiens forhold til *rational choice* – begrepet. Jeg hevder at økonomenes begrep om det som

er «rasjonelt» er for snevert, og bare omfatter én form for *ratio* eller forståelse, det som ofte betegnes som «instrumentell fornuft». *Han* forsikrer om at rettsøkonomer flest har en «polyrasjonalistisk» oppfatning, dvs. at flere former for *ratio* eller forståelse er virksomme når de tolker rettsvesenet. Han fremholder Richard Posner (som jeg siterte) som et unntak som bekrefter regelen om «polyrasjonalitet», og henviser til Gary Becker som talsmann for et vidt begrep om «rasjonalitet».

Her misforstår Roos hva angrepet på ensidig dyrkelse av «instrumentell fornuft» gjelder. Det gjelder ikke at økonomer er for opptatt av økonomiske verdier – eiendommer, penger o.a. – og må ta mer hensyn til følelser, fordommer og andre utenom-økonomiske forhold. Angrepet gjelder i stedet at disse forhold nettopp følger en *annen* logikk enn den instrumentelle. Fra dette standpunkt er nettopp Gary Becker en «monorasjonalistisk» økonom.

2. Andre punkt gjelder rettsøkonomiens forhold til menneskers fellesskap. Jeg hevder at rettsøkonomisk tenkning utfra liberal neoklassisk teori bidrar til å oppløse slike fellesskaper forsåvidt som den grunner seg på «metodologisk individualisme». *Han* betegner dette som tøv (nonsens), bl.a. ved å peke på at *selv om* det skulle være slik at økonomisk teori fremmer oppløsning av fellesska-

per (hva den ikke gjør) betyr ikke det at fellesskapene dermed går i oppløsning. Teoriene virkeligjøres jo ikke uten videre.

Akkurat her kjenner jeg meg sterkt undervurdert av Roos, for det er ikke denne enkle feilslutning jeg begår i min artikkel. Hans mottrekk på dette punkt fortoner seg for meg som med brask og bram å sette dronningen i slag. I stedet for å kalle min påstand for tøv, skulle han heller ha prøvd å finne en rimelig tolkning som ikke gjør den til tøv. Han kunne spurt: Hva mener min motstander med «fellesskap»?

For når han henviser til at det finnes økonomisk teori om når det lønner seg og ikke lønner seg å bygge opp en organisasjon, bekrefter han mot sin vilje min påstand. Den gjelder jo at liberal økonomisk teori alltid omtolker samhörighet mellom mennesker til å bli «interessesammenslutninger». Om en interesseorganisasjon skal betegnes som en form for fellesskap, er den i så fall den svakeste formen, og ikke den som muliggjør samfunnslivet som helhet. Selvfølgelig er også jeg klar over at sosialøkonomi som fag og virksomhet ikke har makt til å forme verden i sitt bilde. Det jeg hevder, er bare at den liberale oppfatning av sammenslutninger motvirker dannelsen og bevarelsen av slike fellesskap som ikke bygger på lønnsomhetsbetraktninger.

Men dette har jeg skrevet om så mange ganger tidligere at jeg nøyer meg med å henviser til tekstsamlingen *Fortolkende sosiologi I*.¹

Svar til Stavang

Jeg skal i tur og orden ta for meg Endre Stavangs innvendinger i dette nummeret av *Retfærd*. Stavang er stipendiat ved Juridisk fakultet i Oslo, og medredaktør av det kompendiet i rettsøkonomi som jeg ble innbudt til å kommentere på et forskerutdanningsseminar for noen tid tilbake.²

1. *Rettsøkonomiens forbindelse med «høyrebølgen»*. Stavang hevder at rettsøkonomi ikke har noen «konservativ eller politisk slagside». Nå skriver jo hans medredaktør, professor Erling Eide, i kompendiet om visse rettsøkonomiske synspunkter at de utvilsomt «inspirerte og støttet opp under den deregulerings- og privatiseringsbølge som har rullet over flere kontinenter de siste decenniene» (s.20). Jeg støtter meg til hans tekst, samtidig som jeg har gjort egne iakttagelser gjennom årene. Det er riktig at tilhengere av planøkonomi og tilhengere av markedsøkonomi begge kan gi bidrag til rettsøkonomien, fordi de gjør de samme grunnleggende antagelser om «metodologisk individualisme» og «rasjonell handling». Sosialøkonomen og marxist-leninisten Leif Johansen (1930-1981) var her det store eksemplet. Men disse antagelser utpringer selv av den liberale tradisjon i Vesten. Andre former for politikk, bygger på andre grunnantagelser – herom f.eks. i min bok *Metasociology*.³ I en mer grunnleggende forstand er derfor rettsøkonomien liberal, og kan i en gitt situasjon begunstige liberal politikk. (Stikk imot hva Stavang

1 Dag Østerberg, *Fortolkende sosiologi I*, Universitetsforlaget, Oslo 1993.

2 Erling Eide og Endre Stavang (red.), *Kompendie i rettsøkonomi til Fakultært forskerutdanningsseminar i rettsvitenskap 4/1994 på Voksenåsen 8. til 9. desember 1994, Senter for Høyere Studier, november 1994.*

3 Dag Østerberg, *Metasociology*, Universitetsforlaget, Oslo 1988.

hevder, er ikke Hernes og Elster eksempler på at rettsøkonomien er nøytral. Begge har beveget seg i liberal retning over årene.)

2. *Rational choice-teori og kynisme.* Her – på tilsvarende måte som i ordskiftet med professor Roos – misforstår Stavang hva som ligger i angrepet på rational choice-teorien. Han tror f.eks. at det er et slagkraftig argument å nevne at Williamson bruker begrepet om «begrenset rasjonalitet». Men det angrepet gjelder, er blindhet for *andre* rasjonalitetsformer, som jeg allerede ga eksempler på i min første artikkel, og ikke vil gjenta her.

3. *Rettsøkonomi og effektiv ressursbruk.* Det Stavang skriver om dette, kan være viktig nok, men har så lite å gjøre med min artikkel at jeg ikke har noe å bemerke.

4. *Rettsøkonomiens alternativer.* Stavang hevder bl.a. at jeg ikke har lagt frem noe «godt alternativ». Her skjer det en dreining av siktepunktet: I kompendiet blir man først presentert for rettsøkonomien som et spennende alternativ til tradisjonell juss. Det er altså rettsøkonomien som må vise hva den duger til, vise sin berettigelse. Nå er situasjonen snudd om: Stavang hevder nå at den som angriper rettsøkonomi, må komme med en begrunnelse. Han forutsetter at rettsøkonomien allerede har vist sin berettigelse.

Men mitt utgangspunkt var enkelt: Juridisk tenkning er noe annet enn økonomisk tenkning. For å få frem dette forsøkte jeg en rekke eksempler og tankeganger. Det er påtagelig – og skuffende – at ingen av dem fanger Stavangs oppmerksomhet. Han – og forsåvidt også Roos – omtolker jevnt over det jeg sier slik at de grunnleggende («prinsipielle») forskjellene jeg prøvde å få frem,

viskes ut. Slik oppfatter han det jeg skriver om Paretos optimum og hans eliteteori som nærmest skjellsordpreget og grovt usaklig. Men for meg er det en viktig forskjell på et klassesamfunn og et massesamfunn, i det første passer ikke Pareto-optimum'et så godt, i det andre passer det utmerket. Vårt samfunn har beveget seg fra et klassesamfunn henimot et massesamfunn, og de «her-skende klasser» har forvandlet seg til «eliter». Derfor er Pareto en meget viktig sosiolog for vår tid.

Stavang hevder til sist at stridende teorier må bedømmes utfra hvem som har «sterkest empirisk støtte, litt tidligere i sin tekst knytter han kunnskap til det å gjøre «prediksjoner». Her kjenner man igjen den såkalte positivistiske oppfatning av samfunnsvitenskapen. For den som – dessverre – har deltatt i litt for mange vitenskapsteoretiske ordskifter gjennom flere tiår, ledsages gjenkjennelsen av tretthet. Stavang, som tilhører en yngre generasjon enn meg, synes uvitende om at det finnes andre oppfatninger av hva som er samfunnsvitenskapenes oppgave og logikk, og uvitende om at jeg nettopp ikke deler hans oppfatning. Han har heller ikke tatt seg bryet med å finne ut på hvilket grunnlag jeg har skrevet min kommentar til hans og Eides kompendium, og kommer neppe noen gang til å gjøre det. Jeg nøyer meg med å henvise *Retfærds* øvrige lesere til mine skrifter, især *Sosialfilosofi*.⁴

Författarupplysningar.

Dag Østerberg, dr. philos. och tidigare professor i sociologi, är numera fagbokförfattare og skribent, samt professor II ved Avd. for musikkvitenskap, Universitetet i Oslo.

4 Dag Østerberg, *Sosialfilosofi*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1996.